

М. В. ГОГОЛЬ-САВРІЙ

ГЕНДЕРНИЙ ПІДХІД В СИСТЕМІ ОСВІТИ УКРАЇНИ ЯК НЕДАГОГІЧНА ПРОБАЕМА

Розглянуто поняття «гендерна соціалізація», «гендерна освіта та виховання», «гендерний підхід». Відзначено присутність гендерного дисбалансу в сучасній системі освіти України, недостатню обґрунтованість концептуальних завдань гендерного підходу і теоретико-практичну невідповідність цієї освітньої парадигми. Вказано на важливість інтеграції гендерного компонента у систему освіти та інші сфери життєдіяльності суспільства. Запропоновано певні напрями подолання гендерних суперечностей та їх наслідків в освітньому просторі нашої країни.

Ключові слова: гендерний підхід, гендерна соціалізація, гендерна освіта, гендерне виховання.

М. В. ГОГОЛЬ-САВРІЙ

ГЕНДЕРНЫЙ ПОДХОД В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ УКРАИНЫ КАК НЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБАЕМА

Рассмотрены понятия «гендерная социализация», «гендерное образование и воспитание», «гендерный подход». Отмечено присутствие гендерного дисбаланса в современной системе образования Украины, недостаточную обоснованность концептуальных задач гендерного подхода и теоретико-практическое несоответствие этой образовательной парадигмы. Указано на важность интеграции гендерного компонента в систему образования и другие сферы жизнедеятельности общества. Предложены некоторые направления преодоления гендерных противоречий и их последствий в образовательном пространстве нашей страны.

Ключевые слова: гендерный подход, гендерная социализация, гендерное образование, гендерное воспитание.

M. V. GOGOL-SAVRIY

THE GENDER APPROACH INTO THE EDUCATIONAL SYSTEM OF UKRAINE AS THE PEDAGOGICAL PROBLEM

We considered the concept of «gender socialization», «gender education and upbringing», «gender approach». We noted the presence of gender imbalance in modern educational system of Ukraine, the lack of validity of the conceptual problems of gender approach and theoretical and practical failure of this educational paradigm. We specified on the importance of integrating gender component in education and other spheres of social life. We suggested certain ways of overcoming gender differences and their consequences in the educational sphere of our country.

Keywords: gender approach, gender socialization, gender education and upbringing.

Становлення України як держави відбувається в умовах швидких і глибоких суспільних змін, які зумовлюють нові реалії та вимоги до життєдіяльності сучасної людини, фахівця. Гендерні відносини є відображенням гендерної свідомості суспільства, важливий чинник формування якої – освіта. Однією з важливих функцій цього соціального інституту є передання та поширення знань, системи норм і цінностей суспільного життя. Саме через систему освіти можливо і необхідно закладати основи гендерних перетворень суспільства.

Інтеграція гендерного підходу в національну систему освіти на сучасному етапі вкрай необхідна, оскільки гендерна збалансованість в українському суспільстві є одним з індикаторів його визнання як розвиненої держави, що стоїть перед європейським вибором.

Незважаючи на розпочаті інноваційні перетворення щодо демократизації та гуманізації національної системи освіти, питання інтеграції гендерного компонента в цю сферу є теоретично та методологічно далеко незавершеним. Це пов'язано з недостатньою обґрунтованістю концептуальних завдань гендерного підходу як нової парадигми у системі

ОБГОВОРЮЄМО ПРОБЛЕМУ

освіти та надмірною інерційністю попередніх освітніх ідей. Подолання цих суперечностей сприятиме оптимізації розроблення та впровадження гендерних ідей у систему освіти України.

У Всесвітній декларації «Про вищу освіту для XXI століття» зазначається, що її мета – створення нового суспільства, яке не знає насильства і експлуатації. Тому важливим нині при плануванні, складанні і реалізації будь-яких навчальних програм, внів просвітницької діяльності є врахування гендерного підходу, що базується на партнерських засадах, паритетних можливостях жінок і чоловіків у різних сферах життєдіяльності.

Активізація гендерних досліджень в гуманітарних науках має глобальний характер. Не випадково ця тема обговорювалася на спеціальній сесії Генеральної асамблеї ООН «Жінки в 2000 р: рівність між чоловіком і жінкою, розвиток і мпр в XXI столітті», а також предметно розглядалась на конференції під егідою ООН «Гендерна освіта – ресурс розвитку паритетної демократії», що відбулася у квітні 2011 р. на базі Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка.

Причинами інтересу до цього питання є: посилення гендерної асиметрії у зв'язку із збільшенням жіночого безробіття, прихованою дискримінацією за статевою ознакою, розривом в оплаті праці та домінуванням жінок у деяких професійних групах, зокрема в галузі освіти. Це дало підставу ООН рекомендувати розвивати дослідження з феміністської проблематики і зарахувати гендерні проблеми до глобальних, оскільки без гендерного чинника неможливе комплексне дослідження людини та її діяльності.

Мета статті полягає в обґрунтуванні необхідності впровадження гендерного компонента в систему освіти України.

На початку 90-х років XX ст. проблема врахування та впровадження ідеї гендерного підходу у вітчизняну систему освіти стала предметом дискусій. Українські дослідники (С. Вихор, Т. Говорун, І. Іванова, О. Кікінежді, В. Кравець, О. Луценко, Л. Смоляр, О. Цокур) вважають, що впровадження цього підходу є важливою складовою узгодження української системи освіти з європейськими вимогами [1; 4; 6; 9; 14]. Намагаючись визначити ступінь взаємодії педагогіки та гендеру як складних соціальних і наукових категорій, вищезазначені автори оперують термінологічним апаратом, що містить такі поняття, як «гендерний підхід у системі освіти», «гендерна соціалізація», «гендерна освіта», «гендерне виховання».

А. Мудрик зазначає, що феномен «гендерний підхід у вихованні» передбачив «врахування ... й застосування знань про гендерні особливості: в організації побуту та життєдіяльності виховних організацій, а також взаємодії їх членів; у визначенні змісту та методів навчання й способів стимулювання самоосвіти; у створенні умов у виховних організаціях для опанування хлопчиками та дівчатками, юнаками й дівчатами норм, моделей, сценаріїв і досвіду статево рольової поведінки, адекватної їхньому віковому статусу, психосексуальному розвитку й соціальним очікуванням; у сприянні щодо розв'язання проблем, пов'язаних із гендерною ідентифікацією і самореалізацією» [10, с. 17]. Згідно з В. Кравцем, «гендерний підхід» у навчально-виховному процесі, по суті, є індивідуальним, інакше кажучи, таким, який дає змогу дитині виявляти свою ідентичність. Він забезпечує людині більшу свободу вибору і самореалізації, допомагає бути достатньо гнучкою і вміти використовувати різні можливості поведінки [6, с. 184]. О. Луценко зазначає, що гендерний підхід має розкрити та проаналізувати наявні відмінності в освіті між хлопцями й дівчатами, проблеми упереджень у змісті шкільної програми, гендерний дисбаланс у системі освіти загалом. Для цього необхідна подальша інтеграція гендерних досліджень у систему вищої освіти України, розвиток гендерно збалансованих навчальних планів шляхом введення нових знань про жінок у традиційні соціальні та гуманітарні дисципліни, що потребує змін ідеології вищої освіти в країні [9, с. 500].

Навчальний заклад як соціальний інститут є одним з агентів гендерної соціалізації особистості. Під гендерною соціалізацією ми розуміємо процес засвоєння, прийняття і відтворення норм, правил поведінки, установок відповідно до культурних уявлень про роль, становище й призначення чоловіка та жінки у суспільстві. Важливими компонентами гендерної соціалізації є гендерна освіта та виховання.

Через гендерну освіту здійснюється процес формування егалітарної свідомості особистості і системи соціокультурних взаємозв'язків на паритетних засадах. Саме гендерна освіта сприяє викоріненню біодетерміністських уявлень про сутність «жіночого» і

«чоловічого». Чимало фахівців займались дослідженням поняття «гендерна освіта». В. Кравець визначає гендерну освіту як процес засвоєння знань про психосексуальну культуру, котра включає гендерну просвіту, пропаганду й самоосвіту [6, с. 174]. Л. Смоляр наголошує на тому, що гендерна освіта передбачає вивчення сукупності відносин жінок і чоловіків у суспільстві. Це стосується традицій, формальних та неформальних правил і норм, які зумовлені місцем і становищем чоловіків та жінок в українському суспільстві. На думку дослідниці, інтеграція гендерних підходів в освіті вимагає: введення спеціальних предметів і спецкурсів з гендерної проблематики; експертизи наявних програм та підручників; розроблення відповідних навчальних програм, методичних посібників, підручників для різних типів навчальних закладів [14, с. 516].

Метою гендерного виховання є створення оптимальних умов для формування вільної від стереотипів та упереджень гендерної свідомості і відповідальності за власні міжособистісні взаємини у соціумі. Гендерне виховання є складним процесом формування соціокультурних ролей чоловіків та жінок, що визначають очікуване суспільством ставлення до представника протилежної статі. Його сфера не обмежується лише відносинами між чоловіком та жінкою, які створили сім'ю, а виходить за ці вузькі рамки, охоплюючи будь-які інші відносини між представниками протилежних статей. В. Кравець розуміє гендерне виховання як «процес, спрямований на формування якостей, рис, властивостей, що визначають необхідне суспільству ставлення людини до представників іншої статі, рівноправні соціальні відносини» [6, с. 174]. С. Вихор розглядає це виховання як «цілеспрямований і систематичний вплив на свідомість, почуття, поведінку вихованців з метою формування в них егалітарних цінностей, поваги до особистості, незалежно від статі, розвитку індивідуальних якостей і здібностей задля їх самореалізації, оволодіння навичками толерантної поведінки та з метою побудови громадянського суспільства» [1, с. 35].

Починаючи від дитячого садка і до ВНЗ, всі стосунки в навчально-виховних закладах відтворюють закладені в культурі уявлення про жінок як підлеглих, залежних, таких, що не прагнуть до досягнень, а про чоловіків як домінуючих, незалежних і «успішних», тобто у навчально-виховному процесі поведінка дитини оцінюється згідно з її статевою належністю. За даними вітчизняних і зарубіжних вчених, вчителі приділяють більше уваги хлопчикам, внаслідок чого в дівчат розвивається пасивна модель поведінки, орієнтована на слухняність, точне відтворення, бажання уникати помилок. Дівчат орієнтують на вивчення гуманітарних наук, а хлопців – точних. Відставання дівчат вчителі часто пояснюють відсутністю здібностей, а у хлопців – недостатніми зусиллями.

Фемінізація школи, орієнтація на слухняність ставлять у більш вигідне становище жіночу статтю. Освітні заклади відображають стратифікацію суспільства і культури загалом, демонструючи на своєму прикладі нерівний статус жінок і чоловіків. Деякі шкільні предмети часто ідентифікують зі статтю вчителя. Значному утвердженню гендерних стереотипів у школі та підтримці гендерної нерівності сприяє так званий прихований навчальний план, який існує паралельно з офіційним навчальним планом. Він охоплює зміст предметів, стиль викладання, гендерні стосунки на роботі, гендерну стратифікацію учительської роботи та спрямований на ще більше зміцнення сексистських установок, що й без того вкоренились у нашому суспільстві.

Дотримуючись традиційних стереотипів про жіночі й чоловічі ролі, вчителі, які самі дуже сильно страждають від гендерної нерівності, свідомо чи неусвідомлено передають ці погляди дітям, посилюючи дію інших агентів гендерної соціалізації.

У шкільному житті ми часто зустрічаємось ще з одним протиріччям: коли педагог забуває про свою гендерну роль, але разом з тим вимагає від учня виконання ролі представника своєї статі. Парадокс: у проведеному О. Кікінежді опитуванні «Поширеність гендерних стереотипів серед педагогів загальноосвітніх шкіл» чимало вчителів залишаються невизначеними у власних гендерних орієнтаціях, не переконані у необхідності розвитку андрогенних властивостей, сповідують ідеологію компліментарності чоловічих та жіночих ролей [5, с. 27].

Ще однією проблемою, яка склалася в межах шкільної системи, є низький відсоток чоловіків серед педагогічного складу, що спричиняє формування і підтримку гендерних міфів про чоловічу грубість і жіночу логіку. А наявність стереотипів, призводить, відповідно, до гендерного дисбалансу у педагогічній спільноті. В. Кравець зазначає, що в сучасній фемінізованій школі вчительки тиснуть на хлопчиків своїм авторитетом, змушуючи їх

ОБГОВОРЮСМО ПРОБЛЕМУ

відчувати власну неповноцінність. Цей тиск призводить до того, що хлопчики змушені будувати свою гендерну ідентичність переважно на негативних основах: бути несхожими на дівчаток, не брати участі у «жіночих» видах діяльності [6, с. 327]. Культивування фемінності дискримінує інтереси хлопців, не зацікавлює їх у процесі навчання і водночас перешкоджає формуванню дівчачої самооцінки та стереотипізує їх поведінку.

Дослідники О. Цокур та І. Іванова зазначають, що правильно організований та грамотно застосований гендерний підхід дасть змогу сформувати в школярів гендерну самосвідомість та активізувати самореалізацію особистості через:

- усвідомлення абсолютної цінності прав чоловіків та жінок, свободи особистості;
- усвідомлення себе як особистості, здатної впливати на гендерну ситуацію в державі;
- розуміння рівноправної участі обох статей у політичному житті;
- лояльне і, разом з тим, вимогливе ставлення до обох статей;
- готовність відповідати за власні рішення та їх наслідки;
- почуття власного достоїнства, толерантність, плюралізм, здатність до компромісу [15].

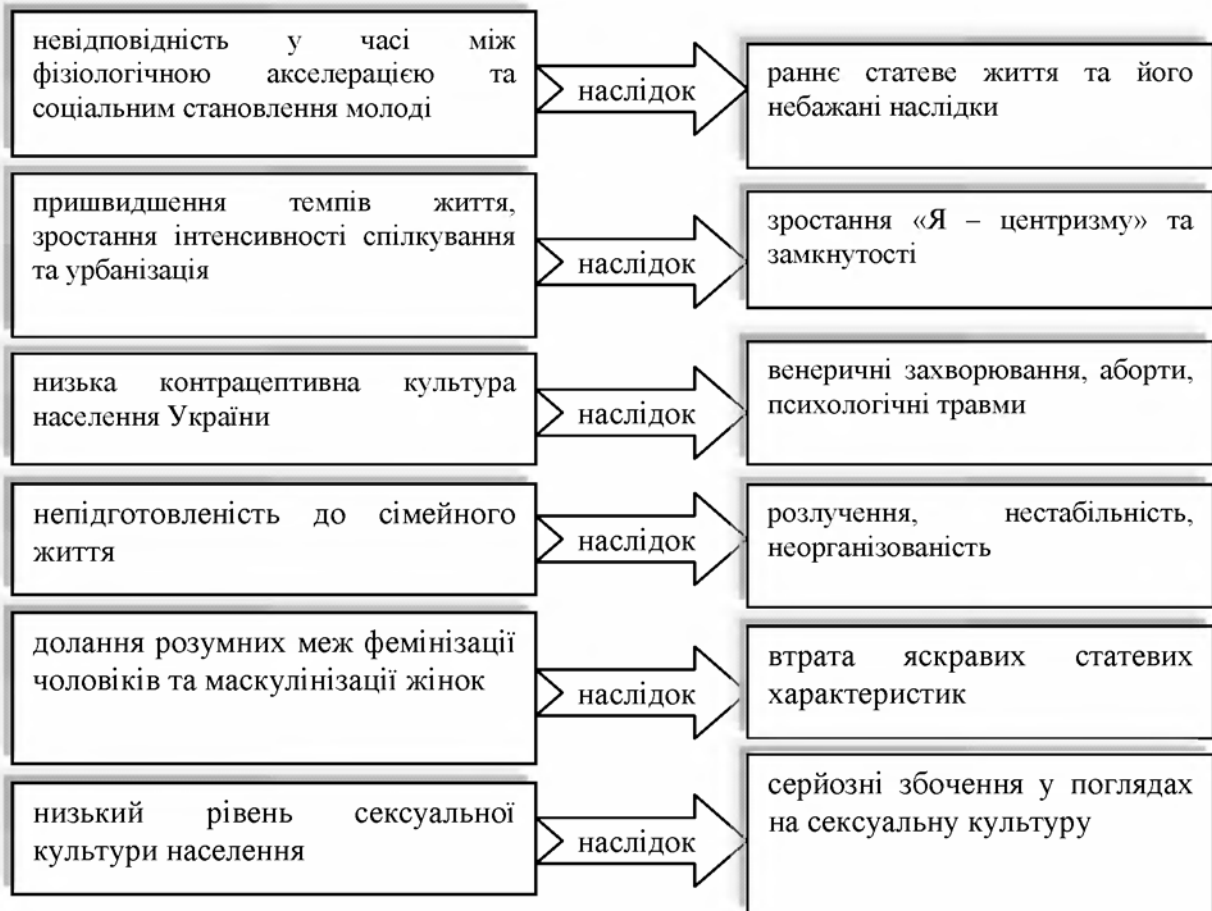
Ми не можемо оминати увагою ситуацію, що склалася у ВНЗ України, зокрема педагогічного спрямування. Згідно даних Державного комітету статистики України, в 2010/2011 навчальному році в системі вищої школи навчалися 2 млн. 130 тис. студентів, з яких 53% – жінки, це говорить, що жінки в нашій країні володіють достатньо високим освітнім потенціалом. В окремих напрямках вищої освіти спостерігається фемінізація. Так, наприклад, в педагогічних вузах частка жінок становить 70%, а жінок-вчителів в Україні нараховують 82% [3]. Викладання в школі вважається «жіночою» справою, а так звана жіноча робота з погляду рівня професійних вимог та отримання винагороди дуже часто розглядається як менш вартісна, відповідно оплата вчительської праці залишається низькою. Часто виникає хибне уявлення, що жінка нездатна виконувати роботу, яку роблять чоловіки у «нормальному житті», то ж їй залишається йти працювати до школи.

Винусники педагогічних вищих закладів освіти і навіть професійно досвідчені вчителі та викладачі проявляють невміння і відсутність гендерної культури у навчально-виховному процесі. На нашу думку, процес підготовки майбутніх педагогів і вчителів до гендерної освіти та виховання школярів буде ефективним за таких педагогічних умов:

- включення гендерного компонента у фахові дисципліни;
- розробка та впровадження спецкурсів з гендерної тематики;
- залучення майбутніх педагогів до участі в діяльності центрів гендерної освіти;
- включення гендерного компонента в педагогічну практику студентів;
- практикування гендерних курсів у післядипломній освіті;
- організація та проведення семінарів, тренінгів, курсів з гендерної освіти для педагогів [13].

Застосування гендерного підходу у навчальному процесі педагогічного ВНЗ має принципове значення, оскільки тут формується багато уявлень про професійне самовизначення, життєву стратегію, доступ до ресурсів і влади, що мають переважно соціостатеву орієнтацію. Розвиток гендерної освіти у вузі дозволить сформувати уявлення про те, що стать не є підставою для дискримінації за яким-небудь критерієм або показником, що вона дає можливість жінці й чоловікові користуватися правами людини у всій повноті цього поняття, дозволяє здійснити вільний вибір шляхів і форм самореалізації на рівні своєї неповторної індивідуальності.

ОБГОВОРЮЄМО ПРОБЛЕМУ

Ніколи раніше молоді люди не відчували так гостро потреби в знаннях психологічних і біологічних закономірностей, які могли б стати надійним орієнтиром у статевій поведінці. Можна з упевненістю констатувати, що відсутність належної гендерної освіти може згубно вплинути на весь подальший перебіг життя молодої людини. Як наслідок, у суспільстві спостерігаються дисбаланси. Те, що раніше вважалося винятком із правила, сьогодні стає цілком прийнятним. Зокрема:

Це лише малий відсоток тих проблем, з якими стикається наше суспільство і до вирішення яких воно не готове. Сучасний стан духовно-моральної нестабільності потребує рішучих соціально-освітніх заходів щодо підвищення гендерної культури людей.

Вищезазначені факти породжують нагальну необхідність у розвитку гендерних підходів в освіті та інших сферах життєдіяльності суспільства. Для цього, на нашу думку, необхідно зробити наступне:

- вилучити з навчальних матеріалів та навчальних програм зайві гендерні стереотипи;
- включити гендерні проблеми до державних програм освіти як пріоритетні;
- впровадити гендерні підходи у всі ланки освіти;
- розвивати галузеві науково-дослідні установи з питань гендерного розвитку;
- відмовитись від «гендерно нейтральної» методології, популяризувати гендерну тематику та інтегрувати її у всі сфери життя суспільства.

Гендерна культура в Україні перебуває нині на початковому етапі свого становлення. Гальмуючими факторами в її розвитку є залишковість патріархальної ідеології, несформована система соціальних відносин, відсутність практичного досвіду тощо. Послідовне впровадження гендерного компонента в систему вітчизняної освіти, розробка методологічної бази, формування гендерного паритету та гендерної політики забезпечить гендерну інтеграцію нашої країни у європейську світову спільноту.

Інтегрувати гендерний підхід в освітньо-виховне середовище навчальних закладів означає спроектувати й реалізувати практично всі елементи нової гуманістично зорієнтованої

ОБГОВОРЮЄМО ПРОБЛЕМУ

технології організації методичної роботи педагогічних кадрів, метою якої є формування професійно важливих якостей особистості педагогів-гендерологів як нового покоління кадрів сфери освітніх послуг, здатних успішно виконувати завдання гендерної соціалізації та виховання підростаючого покоління учнів, формувати нову особистість, що комфортно й адекватно вписується в концепцію демократичного суспільства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вихор С. Т. Гендерне виховання учнів старшого підліткового та раннього юнацького віку: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07 / С. Т. Вихор. – Тернопіль, 2005. – 268 с.
2. Головащенко І. О. Гендерний підхід в системі освіти: узгодження досвіду з міжнародними стандартами. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://conf.vntu.edu.ua/humed/2006/txt/06giozms.pdf>
3. Державний комітет статистики України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.stat.cherkassy.ua/?p=stat_inform
4. Іванова І. В. Підготовка майбутніх вчителів до основ гендерної освіти старшокласників у процесі навчально-професійної діяльності: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. / І. В. Іванова. – Одеса, 2007. – 254 с.
5. Кікінежді О. Соціально-психологічні чинники диференціації гендеру в українському соціумі (гендерна дискримінація в освіті) // Освітнянин. – 2008. – № 4. – С. 22–28.
6. Кравець В. П. Гендерна педагогіка: навч. посібник / В. П. Кравець. – Тернопіль: Джура, 2003. – 416 с.
7. Кравець В. П. Історія гендерної педагогіки: навч. посібник / В. П. Кравець. – Тернопіль: Джура, 2005. – 440 с.
8. Кравець В. П. Статева соціалізація дітей і підлітків: закономірності та гендерні особливості: монографія / В. П. Кравець. – Тернопіль: ТНПУ, 2008. – 476 с.
9. Луценко О. А. Гендерна освіта та педагогіка / О. А. Луценко // Основи теорії гендеру: навч. посібник. – К.: К.І.С., 2004. – С. 476–503.
10. Мудрик А. В. О полоролевом (гендерном) подходе в социальном воспитании / А. В. Мудрик // Воспитательная работа в школе. – 2003. – № 5. – С. 15–20.
11. Мунтян І. С. Гендерний підхід у професійній підготовці студентів вищих педагогічних закладів: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04 / І. С. Мунтян. – Одеса, 2004. – 21 с.
12. Неприцький О. А. Формування гендерного паритету та сучасна українська школа // Формування гендерного паритету в контексті сучасних соціально-економічних перетворень: матеріали міжар. наук.-практ. конференції, м. Київ, 5–7 грудня 2002 р. / упор. А. Толсторова. – К., 2002. – С. 139–140.
13. Остапчук Л. Педагогічні умови підготовки майбутніх соціальних педагогів до гендерного виховання підлітків. [Електронний ресурс], – Режим доступу: <http://conf.vntu.edu.ua/humed/2010/txt/Ostapchuk.php>
14. Смоляр Л. О. Становлення гендерної освіти в Україні / Л. О. Смоляр // Основи теорії гендеру: навч. посібник. – К.: К.І.С., 2004. – С. 504–519.
15. Цокур О., Іванова І. Педагогічна професія та гендер. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://osvita.ua/school/upbring/1696>
16. Юдіна С. П. Гендерні тенденції сучасної освіти в Україні / С. П. Юдіна // Нові технології навчання: наук.-метод. збірник. – К., 2004. – Вип. 37. – С. 132–136.
17. Ягремцева А. О. Гендерний підхід в освітньому процесі: порівняльний аналіз українського та німецького досвіду. [Електронний ресурс], – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/Portal/Soc_Gum/Pfto/2009_5/files/ped905_97.pdf